

სოფიო ტყეშელაშვილი

„პ“ ბგერის დისტრიბუციისათვის ქართული ენის ფერეიდნულ დიალექტში

გ.ახვლედიანის აზრით, ქართულ სალიტერატურო ენაში „პ“ ბგერა არაა სრულღირებული ფონემა. ხმოვნის წინ ის გვხვდება საყოველთაოდ გავრცელებულ მხოლოდ ორ სიტყვაში (ჰაერი და ჰაეა), შორისდებულებთან, მაგ: ჰა, ჰე, ეჰე და არის ნიშანი S₂ და O₃ პირისა (გ.ახვლედიანი, 1999, გვ. 289).

რაც შეეხება ახლად შემოსულ უცხოურ სიტყვებში გამოყენებული „პ“-ს (პიპნოზი, ჰორიზონტი, ჰალუცინაცია, ჰიდროსადგური და სხვა) მას შეუძლია განამტკიცოს „პ“-ს ფონემურობა ქართულში -ასეთი სიტყვების სიმრავლისა და მათი გავრცელებულობის კვალობაზე.

სპარსულ ენაში „პ“ ბგერა სიტყვის თავსა და ბოლოში წარმოითქმის ხმის გარეშე, სიტყვის შუაში კი ხმოვანთა შორის „პ“ გამოიკვეთება როგორც ყრუ, ასევე მქლეურ ვარიანტებში (შ.გაფრინდაშვილი, ჯ.გიუნაშვილი, 1964, გვ. 110).

ქართულში სპარსულიდან ნასესხებ სიტყვებში „პ“ ბგერა სიტყვის შუაში და ბოლოში, როგორც წესი, იკარგება. განვიხილოთ მაგალითები მ.ანდრონიკაშვილის „ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობებიდან“.

სიტყვის შუაში: نِهنگ - ნაჰანგ-ნიანგი

 گور - გოურჰარ-გოარი

სიტყვის ბოლოს: خَرگ - ხარგჰჰ-ხარგჰ.

რაც შეეხება თავკიდურ პოზიციას, ამ შემთხვევაში „პ“ თითქმის არ გვხვდება, იგი მეტწილად არაბული წარმომავლობის სიტყვებშია დადასტურებული. მ.ანდრონიკაშვილი აღნიშნავს, რომ ერთადერთი შემთხვევა სიტყვის შუაში „პ“-ს გადმოცემისა არის შაჰარი = სპ: شَهَر-შაჰრ-ქალაქი (შედარ. დარისპან-შაჰარი, „ამირან-დარეჯანიანი“), (მ.ანდრონიკაშვილი, 1966. გვ. 359).

სპარსული წარმომავლობის „პ“ ბგერა ფერეიდნულ დიალექტში ძირითადად ქართული ფონოტაქტიკის წესების მიხედვით იცვლება. კერძოდ, სიტყვის თავკიდურ პოზიციაში „პ“ ზოგჯერ იკარგება, ზოგჯერ კი სახეზეა. მოვიყვანოთ მაგალითები ფერეიდნული ტექსტებიდან, რომელიც ჩაწერილია მ.თოდუასა და მ.მაჭავარიანის მიერ:

პოსეინ-ოსედნა (მ.თოდუა, 1975, გვ.42)

ასეთივე მდგომარეობაა სიტყვის ბოლოკიდურ პოზიციაში. მაგალითად:

რეზანჰანჰ-რეზანჰა (მ.თოდუა, 1975, გვ.40)

ენშალაჰ-ინშალა (იქვე, გვ.44)

ბენსთელჰ-ბენსთელა (იქვე, გვ.48)

ანშინეშჰანჰ-ანშინეშგა (იქვე, გვ. 65)

რაც შეეხება სიტყვის შუა ნაწილს, უნდა ითქვას, რომ „პ“ ბგერა ხშირ შემთხვევაში არ დასტურდება. „პ“ ბგერა ხმოვნების, სონორებისა და მქლეურების გარემოცვაში

მეტწილად იკარგება. მაგალითები მოგვყავს ქართული ენის დიალექტოლოგიიდან და მ.თოდუასა და მ.მაჭავარიანის მიერ ჩაწერილი ტექსტებიდან:

ხმოვნებს შორის: ხაჰემ-ხაიში (ქართ. დიალექტოლოგია, 1961, გვ. 265)

შაჰბას-შაბასი (მ.თოდუა, 1975, გვ. 31)

სონორებთან: თეჰრან-თერანი (ქართ. დიალექტოლოგია, 1961, გვ. 257)

შაჰრ-შარი (იქვე, გვ. 263)

მანუჩეჰრ-მანუჩერ (მ.თოდუა, 1975, გვ. 63)

ფაჰლავან-ფალავანი (იქვე, გვ. 53)

როგორც აღვნიშნეთ, სპარსულიდან ქართულში შემოსული სიტყვების შუაში „3“ ბგერა ყოველთვის იკარგება, გარდა სიტყვისა „შაჰარი“. საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ „3“ ბგერა აღნიშნულ სიტყვაში ფერეიდნულ დიალექტში ზოგჯერ იკარგება, ზოგჯერ კი სახეზეა, ესე იგი, „შაჰრის“ პარალელურად არის „შარიც“.

მქლერის გარემოცვაში: ქაჰგელ - ქაგილ (მ.თოდუა, 1975, გვ. 122)

ზოგჯერ იკარგება არა მარტო ერთი ბგერა, არამედ მთელი მარცვალიც, მაგალითად:

ესქაჰან - ისპანი (მ.თოდუა, 1975, გვ. 41, 60, 67)

ხოდნაჰაჰეზ - ხოდაფეზი (ქართ. დიალექტოლოგია, 1961, გვ. 256)

ქალი ჰაზრათ - ალაზრათი (მ.თოდუა, 1975, გვ. 94,95)

ჩაჰარდივარ - ჩარდევარი (იქვე, გვ. 29).

ამრიგად, სპარსეთში გადასახლებულ ფერეიდნულთა მეტყველების შესწავლამ საშუალება მოგვცა გავცნობოდით მათი ენობრივი ადაპტაციის პროცესს. მიუხედავად იმისა, რომ ფერეიდნული დასცილდა მშობლიურ ენას, მან უცხოენოვან გარემოში შეინარჩუნა ქართულისათვის დამახასიათებელი ენობრივი მოვლენები. როგორც განხილული შემთხვევებიდან ჩანს, ფერეიდნულში „3“ ბგერის დისტრიბუცია ხდება ქართული ფონოტაქტიკური წესების შესაბამისად; კერძოდ, სიტყვის თავკიდურ და ბოლოკიდურ პოზიციაში „3“ ბგერა ზოგჯერ უცვლელად არის წარმოდგენილი, ზოგჯერ კი იკარგება, ხოლო სიტყვის შუაში გამოყენების შემთხვევები ძალზე იშვიათია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. მ. ანდრონიკაშვილი, 1966 - მ. ანდრონიკაშვილი, ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობის ისტორიიდან., თბ., 1966;

2. გ. ახვლედიანი, 1999 - გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, თბ., 1999;

3. შ. გაფრინდაშვილი, ჯ. გოუნაშვილი, 1964 - Ш. Гаприндашвили, Дж. Гунашвили, Фонетика персидского языка. Тбилиси 1964, стр. 110;

4. ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ქავთარაძე ი., 1961 - ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე. ქართული დიალექტოლოგია I, თბილისი 1961

5. მ. თოდუა, 1975 - მ. თოდუა. ქართულ-სპარსული ეტიუდები II, თბილისი, 1975.

SOPHICO TKESHELASHVILI**ON THE DISTRIBUTION OF /h/ SOUND IN THE FEREIDANIAN
DIALECT IN THE GEORGIAN LANGUAGE**

1. Phoneme /h/ is articulated without voice in the initial and final positions, however, it gives voiceless, as well as voiced variants of /h/ sound medially between vowels.

2. In the Persian borrowings of the Georgian language /h/ sound is usually lost in inlaut and auslaut (as nihang –angi, khargâh- kharga), but as for anlaut /h/ is attested only in words of Arabic origin.

3. Sound /h/of Persian words changes in Fereidanian dialect according to the rules of Georgian phonotactics. Namely, in anlaut and auslaut /h/ is sometimes lost, sometimes preserved (e.g. hoseina – oseina; bçstelah- bçstela). In inlaut it cannot be attested in most cases (c.f. Khodâhapezi – hodafezi; Ispahani - ispani..)